

GORENG GO LE BOTLHOKWA GO BASADI GO TSAYA KAROLO MO GO DIRENG MOLAO?

Basadi ke karolo e e fetang bontsi jwa halofo ya setšhaba sa Aforika Borwa ka jalo mantswe a bona a tshwanetse go akaretswa fa go tsewa ditshwetso le fa go dirwa molao.

Go akaretswa ga basadi mo go tseyeng ditshwetso ke motheo wa tshwanelo ya setho. Basadi ba tshwanetse go tsaya karolo mo go direng molao gonne go tsenngwa tirisong ga molao le dipholisi tsa puso di na le seabe mo matshelong a bona a tsatsi le letsatsi. Se se botlhokwa bogolosegolo ke gore dipatlisiso di bontshitse gore fa basadi ba tsaya karolo fa go tsewa ditshwetso, seno se lebisa kwa tsepamong e e oketsegileng le kabo ya didiriswa tse di tla tlhabololang boleng jwa matshelo a botlhe. Koketsego ya botsaakarolo jwa basadi mo go direng molao go ka tliša tlhabololo ya phitlhelelo ya ditirelo tsa motheo, jaaka matlo, thuto le loago.

BASADI BA KA TSAYA JANG KAROLO MO GO DIRENG MOLAO?

Molaotheo wa Aforika Borwa wa re setšhaba se tshwanetse go fitlhelela le go tsaya karolo mo Palamenteng le mo ditsamaisong tsa yona. Go na le ditsela tse di farologaneng ka fao seno se ka dirwang ka teng.

Basadi ba ka tsaya karolo mo go direng molao ka go boutela mokgatlho wa sepolitiki o ba naganang gore o ka emela dikakanyo le matshwenyego a bona botoka kwa Palamenteng. Ba ka nna gape le seabe mo go rulaganyeng le go direla mokgatlho o ba o tlhophileng le go o tlhopho mo maphateng a ona. Basadi ba tlhatlhogetse kwa maemong a a kwa godimo ka yona tsela e.

Setšhaba se na le tshwanelo ya go tsenela dikopano tsa dikomiti le go tsaya karolo mo Ditheetsong tsa Phatlalatsa. Fa ntlha e le mo dikgatlhegolong tsa setšhaba, Komiti ya Kokoano Bosetšhaba kgotsa ya Khansele ya Bosetšhaba ya Diporofense e ka swetsa go tshwara ditheetso tsa phatlalatsa kgotsa ba dira taletso ya go dira ditshwaelo. Maloko a setšhaba a ka ikgolaganya le Maloko a Palamente go ntsha maikutlo a bona ka karolo nngwe ya molao.

KE KAROLO EFE YA MOLAO THEO E E KGONTSHANG BASADI GO NNA LE SEABE?

Molaotheo wa Aforika Borwa o neelana ka sebopego se se tebang le tlatlošo ya tekatekano ya bong, mme se se kaya le botsaakarolo jwa basadi mo go direng molao. Molaotheo o neelana ka dintlha dingwe tse di mmalwa mo go tseweletseng tekatekano ya bong. Molaotlhommo wa Ditshwanelo o nete faletsa Maforika Borwa go tshwara ka go lekalekana. Molaotlhommo wa Ditshwanelo o kgatthanong le kgetholola go ya ka lotso le bong. Molaotlhommo wa Ditshwanelo o gatelela gore dikgato di tshwanetse tsa tsewa go tseweletsa go bona phitlhelelo ya tekatekano mo maphateng otlhe a puso.

Molaotheo o dira gore go nne le sebaka sa ditheo tseo di tshwetse temokerasi, ga mmogo le botsaakarolo jwa basadi. Tseno di tshwetse, magareng ga tse dingwe, Khomišene ka ga Tekatekano ya Bong le Khomišene ya Ditshwanelo tsa Botho ya Aforika Borwa.

Go tlaleletsa ditlha giso tse go neelanwang ka tsona mo Molaotheong, Aforika Borwa e itlamilwe go tshola tekatekano ya bong ka tumelano ya yona ya dikopano tsa boditshabats'haba jaaka Kopano ya Phediso ya Kgethololo Kgatthanong le Basadi (Convention on the Elimination of Discrimination Against Women) CEDAW) le Lefelo la Tiragatso (Platform of Action), eo e neng ya tlhomiwa ke Khonferense ya

Basadi ya kwa Beijing. Aforika Borwa ke karolo ya mananeo a tiragatso a le mokawana a Aforika le tseweletso ya basadi, sk. tsamaiso ya Setšhaba sa Tlhabololo sa Borwa jwa Aforika (SADC) ka ga bong le tlhabololo.

DIPOPEGOKGOLO DIFE TSA BASADI GO DIRA GORE BA TSAYE KAROLO MO GO DIRENG MOLAO?

Tsela ya ntlha e bile e le yona e e botlhokwa go gaisa ya basadi mo go nneng le seabe mo Palamenteng ke ka nako ya ditlhopho. Mokgwa o batho ba boutang ka ona mo ditlhophong ke ona o bontshang ka fao Kokoano Bosetšhaba le Khansele ya Bosetšhaba ya Diporofense di tshamilweng ka teng. Ditlhopho tsa bosetšhaba di naya batho botlhe ba dingwaga tse di fetang 18 tshwanelo ya go tlhopho mokgatlho o ba o boutetseng. Basadi ba dira palo e e bonalang ya batlhophi mme ba ka dirisa tshwanelo ya bona ya go tlhopho gore ba tle ba tlhotlhetse gore Palamente e tlhomiwa jang, le gore setheo se, se tseweletsa jang tlhabololo ya basadi.

Palamente ya bone e tlhomile Dikomiti tse di latelang tse di mekamekanang ka tlhomalalo le merero e e amanang le basadi:

Komiti ya Kokoano Bosetšhaba e e ka ga Basadi, Bašwa, Bana le Batho ba ba nang le Dikgwetlho

Komiti ya Khansele ya Bosetšhaba ya Diporofense e e ka ga Basadi, Bašwa, Bana le Batho ba ba nang le Dikgwetlho

Lefapha le lešwa ka ga Basadi, Bašwa, Bana le Batho ba ba nang le Dikgwetlho le lona le tshamilwe go kopanya ditiro tsa puso mo go tlhabololeng le go sireletsa batho ba ba leng mo kotsing mo setšhabeng sa rona.

KE DIKGWETLHO DIFE TSE DI LEBAGANENG BASADI MO BOTSAAKAROLONG JWA GO DIRA MOLAO?

Le fa e le gore basadi ke karolo e kgolo ya bogolo ba setšhaba sa Aforika Borwa, basadi ba sa ntse ba le kwa tlase fa go tsewa ditshwetso. Go na le dikgwetlho di le dintsi tse di thibelang basadi go tshameka karolo e e tletseng mme e le mosola, mme nngwe e kgolo ya tsona ke bohuma. Bohuma ke kgwetlho e basadi ba le bantsi ba Aforika Borwa ba lebaneng nayo, bogolosegolo basadi ba kwa metseselegaeng.

Go fitlhelela ditirelo tsa motheo jaaka thuto, metsi le loago, bong jo bo sa lekalekaneng, lotso, le dikamano tsa maemo a batho mo setšhabeng di nna le tlhotlhetsetso e kgolo. Gore basadi ba tseye karolo ka bojotlhe mo go direng molao, ditirelo tsa motheo di tshwanetse go tlhabololwa gore basadi ba di fitlhelele.

Bontsi jwa basadi bo tlhabela matlafatso ya ikonomi. Ka setlwaedi basadi ke setlhopha se se humanegileng mo Aforika Borwa mme kgonagalo e ntsi ya gore ba newe ditiro tse di kwa tlase kgotsa ba se bone ditiro. Go tlaleletsa se, HIV/AIDS e ama palo e ntsi ya basadi bogolosegolo basadi ba ba santseng ba le banyye ba le mo dingwageng tsa go tshola bana.

Tirisodikgoka kgatthanong le basadi ke nngwe ya dikgwetlho tse kgolo tse di lebaneng Aforika Borwa.

Temokerasi ya rona e e golang e tlhabotse phitlhelelo ya basadi go fitlhelela maatla a sepolitiki le go nna karolo ya go tsaya ditshwetso. Aforika Borwa e na le molao go samagana

le tekatekano ya bong. Kgwetlho ke go dira gore ditshwanelo di fitlhelele basadi botlhe.

BASADI GA JAANA BA EMETSWE JANG MO PALAMENTENG?

Kemedi ya basadi mo Kokoanong Bošetshaba e tlhatlhogetse go 45%. Aforika Borwa e mo maemong a boraro mo lefatsheng go ya ka kemedi ya basadi mo Palamenteng.

BANNA BA KA TSHAMEKA KAROLO EFE?

Banna ba na le karolo e e botlhokwa e ba ka e tshamekang go fitlhelela tekatekano ya bong mo setšhabeng sa Aforika Borwa. Bontsi jwa banna ba tsaya kgato kgatlhanong le tirisodikgoka kgatlhanong le basadi le bana. Banna ba tshwanetse go tlhotlheletsa banna ba bangwe go fetola mekgwa le go tlotla basadi. Banna le basadi ba tshameka karolo e e lekalekanang mme e bile e le botlhokwa mo go fetoleng dikamano tsa bong mo setšhabeng. Ga go setšhaba sepe se se ka gololosegang ka bojotlhe go fitlhela basadi le banna ba sona ba gololosegile e bile ba lekana, mme go fitlha ga jaaana, banna le basadi ba abelana maikarabelo.

Puiso go ya pele:

¹Molokomme, Representation of Women and Men in Politics and Decision-making Positions in SADC, 2001

TSHEDIMOSETSO E E BOTLHOKWA YA KGOLAGANO:

*Portfolio Committee on Women, Youth, Children and Persons with Disabilities
Tel: (021) 403 3840*

*Select Committee on Women, Children and Persons with Disabilities
Tel: (021) 403 3768*

*Ministry for Women, Children and Persons with Disabilities
Tel: (012) 300 5575 / 5516 / (021) 464 2203*

Produced by the Public Education Office • Parliamentary Communication Services
INSPIRED BY PEOPLE

www.parliament.gov.za

P.O. Box 15, Cape Town, 8000

Telephone: (021) 403 3341 • Facsimile: (021) 403 3303

Papettlana e, e fitlhelwa ka dipuo tsoatlhe tsa semmuso tsa Aforika Borwa

PARLIAMENT
OF THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

